

NAGY ENIKÓ*

Kárpátaljai magyar tanulók tanár- és tanulóképe egy metaforakutatás tükrében

Rezümé Napjaink pedagógiájának egyik legújabb eszköze a metaforakutatás, melyet leggyakrabban a diákok nézeteinek feltárására használnak. Jelen tanulmány egy ilyen kutatást mutat be, melynek célja, hogy feltárja két kárpátaljai magyar tannyelvű iskola egy-egy osztályának tanár- és tanulóképet. Előzetes hipotézisem szerint a jobb tanulmányi eredményeket felmutató iskolában jobb nézetekkel rendelkeznek a tanulók. Írásomban erre a feltevésre adok választ.

Резюме Одним із знарядь сучасної педагогіки є дослідження метафори, яке найчастіше використовується для вивчення поглядів учнів. У роботі представлені результати дослідження, спрямовані на вивчення образу вчителя та учня у двох класах закарпатських шкіл з угорською мовою навчання. Згідно з попередньою гіпотезою, думки та погляди учнів кращі в тих школах, де успішність вища. У статті дається обґрунтована відповідь на це припущення.

A metafora görög eredetű szó (metaphora, epiphora, lat. translatio), melynek jelentése: 'átvitel'. Lényegében névátvitelre épülő szókép, mely két fogalom vagy jelenség kapcsolatán alapul közös külső vagy belső vonásaik, hangulati egyezés alapján. „Két szerkezeti eleme van, a kifejező (azonosító) és a kifejezendő (azonosított)” (Vámos 2003, 11).

A metaforakutatás napjaink egyik legújabb módszerei közé tartozik, amelyet leggyakrabban a pedagógusok, a diákok nézeteinek feltárására használnak a pedagógia területén. Az iskolában, osztálytermekben zajló nehezen megfogalmazható és tudatosítható tartalmak megragadására ad lehetőséget, s így derülhet fény a tevékenységet működtető ok-okozati összefüggésekre is. Továbbá sok olyan „miért” kérdésre is segít választ kapnunk a tanítási-tanulási folyamatban, amire egyébként sok esetben, más kutatási módszerek alkalmazásával nem kerülne sor (Sántha 2009).

A metaforakutatásban nemcsak a fogalmak jelentésének, tartalmának megismerése a fontos, nem is csupán az, hogy jobban megismerjük az iskola világát, hanem segítségével megismerhetjük a tudattalanban gyökerező, énelvárásokban jelentkező gondolkodást (Vámos 2001). Éppen ezért kaphat nagyon fontos szerepet a metaforakutatás napjaink pedagógiájában, hiszen segíthet jobban megismerni a diákjainkban zajló tudatalatti folyamatokat, érzéseket.

Írásom célja egy mini metaforakutatás bemutatása a tanár és tanuló fogalmak elemzésén és összefüggéseinek feltárásán keresztül.

* II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Pedagógia és Pszichológia Tanszék, tanársegéd; Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pedagógiai és Pszichológiai Kar, PhD-hallgató.

A kutatási minta és hipotézis

Kutatásom kivitelezéséhez két kárpátaljai magyar tannyelvű iskolát kerestem fel, ahol 10. évfolyamos tanulókkal töltöttem ki a metaforavizsgálathoz szükséges kérdőívet. Az egyik a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség 2009-es kimutatása alapján a kárpátaljai tanulmányi versenyeken legeredményesebben szereplő iskolák közé tartozik (a továbbiakban A iskola), míg a másik a kevésbé eredményesek közé sorolható (továbbiakban B iskola).

Ebből kiindulva az a preconcepció fogalmazódott meg, hogy az előbb említett, tehetséggondozó intézmény tanulói valószínűsíthetően pozitívabb tanár- és tanulóképpel rendelkeznek, mint az utóbbiak. Kutatásomban a metaforák feltárásán túl ennek a hipotézisnek az igazolására, esetlegesen cáfolására vállalkozom.

A kutatás során mindkét iskola egy-egy osztályát kerestem fel, ahol az A iskolában 24 tanuló, valamint a B-ben 17 tanuló töltötte ki a kérdőívet.

A vizsgálat módszere

Kutatásomhoz az ELTE Neveléstudományi Intézetében meghirdetett *Metafora az oktatásban* speciális kollégium keretében készített metaforagyűjtő lapot használtam (Vámos 2003). Az adott metaforagyűjtő lap lényege abban áll, hogy a megkérdezett tanulók saját szavaikkal határozzák meg, hogy véleményük szerint mi a tanár, a tanuló, illetve hogy magyarázzák meg, miért gondolják így. A metaforagyűjtő lap kiter arra is, hogy jó vagy rossz tanulóknak tartják-e magukat a kitöltők.

A tanulóknak 25 perc állt rendelkezésükre a lap kitöltéséhez.

A tanárookra vonatkozó metaforakutatás eredményei

A metaforakutatásban megkülönböztetünk célfogalmakat és forrásfogalmakat. Jelen esetben a célfogalom a tanár és a tanuló fogalmak voltak, a forrásfogalom pedig ezekből születik közvetlenül (Vámos 2001).

A két osztály tanulóinak a tanárra utaló meghatározásait tekintve a következő válaszok kerültek színre:

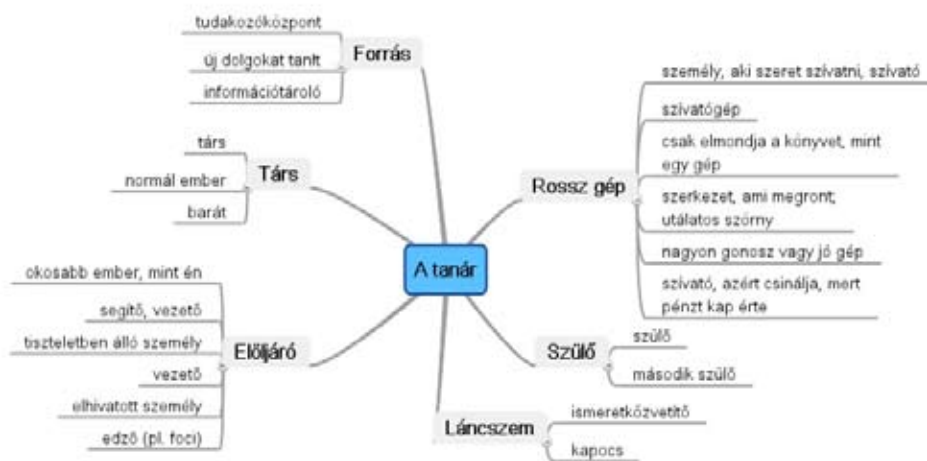
1. táblázat. A tanulók tanárra vonatkozó metaforái

A iskola	Tanár	B iskola	Tanár
1	személy, aki szeret szívatni, szívató	1	tanítani hivatott személy
2	segítő, vezető	2	második szülő
3	szívatógép	3	szülő
4	csak elmondja a könyvet, mint egy gép	4	pótszülő
5	szerkezet, ami megront; utálatos szörny	5	művelt ember
6	nagyon gonosz vagy jó gép	6	pótszülő
7	ismeretközvetítő	7	bölcs ember, segítő
8	okosabb ember, mint én	8	pozitív személyiség, okos ember

9	szívató - azért csinálja, mert pénzt kap érte	9	segítség
10	kapocs	10	útmutató
11	szülő	11	kapocs az életbe
12	tiszteletben álló személy	12	segítség
13	második szülő	13	vezető segítség
14	társ	14	átlagos ember
15	edző (pl. foci)	15	okos ember
16	tudakozóközpont	16	segítőtárs
17	normál ember	17	közalkalmazott
18	barát		
19	barát		
20	új dolgokat tanít		
21	információtároló		
22	elhivatott személy		
23	szülő		
24	vezető		

A tanulók kicsit meglepődve fogadták a számukra új és ismeretlen feladatot és néhányan bizonytalanok is voltak abban, hogy őszintén kitölthetik-e, annak ellenére, hogy saját tanáraik közül senki nem volt jelen, és biztosítottam őket válaszaik titokban tartásáról. Értékelhetetlen vagy nem megfelelően kitöltött lap egyetlen esetben sem fordult elő.

Ha alaposabban megfigyeljük az 1. táblázatot, akkor láthatóvá válik, hogy egyes metaforák azonos szemantikai területhez tartoznak, így ezek csoportosíthatóvá válnak. Csoportosításukat fogalmi térképpel tehetjük szemléletesebbé:

1. ábra. Az A iskola tanulóinak tanármetaforái

Itt szeretnék kiemelni két válaszdót, akik érdekes nézőpontra világítottak rá. Az első esetet nézve, több tanulónál is előjön a gépre, gépezetre, szerkezetre való negatív utalás. Egy tanuló azonban a tanárt olyan embernek tartja, aki nemcsak, hogy nyaggatja a tanulókat, de még pénzt is kap érte. Úgy tűnik, ennél a tanulónál a tanári szerepkör teljes mértékben úgy jelenik meg, mintha az előbb említett foglalatosság lenne a tanár feladata az iskolában. Ugyanennél a tanulónál később látni fogjuk, hogy a tanulókról alkotott képben is a pénz, az anyagi gondolkodásmód dominál.

A másik eset pedig a megnevezett metafora után (*nagyon gonosz vagy jó gép*) egy definíciót is ad:

„Tanárnak nevezzük az azonos felépítésű, működésű és közös származású embereket.”

Mindezek arra engednek következtetni, hogy a tanulók nagy része az iskolai tanulást, a tanárok viselkedését monoton, gépies folyamatnak érzi.

Ha a fogalmi térkép másik részét vizsgáljuk meg, láthatjuk, hogy elég erős a tanárok elöljárói szerepe az adott iskolában. Tekintélyt parancsoló tanár-diák viszonyról lehet szó a kapott metaforák alapján.

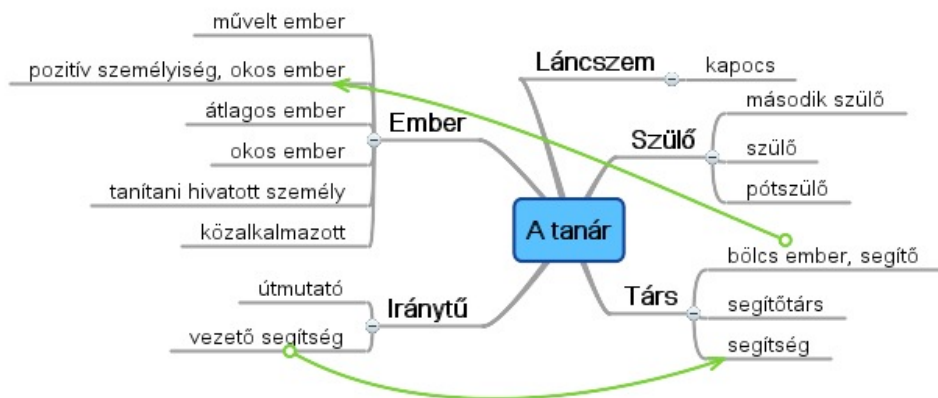
„A tanárnak az a kötelessége, hogy elmagyarázza az anyagot, s valamilyen mértékben nevelje, visszafogja az olyan diákokat, akik nem úgy viselkednek, ahogy kell.”

„Ha nem okosabb nálam, akkor képtelen arra, hogy nekem új dolgot tanítson.”

Érdekes még megnéznünk az *elhivatott személy* metaforát és annak magyarázatát is:

„Azért elhivatott személy, mert nagy nehézségek árán jut el az eredményekhez és nagyon jó idegrendszerének kell lenni emiatt neki. Nagyon nehéz dolga van, de szerintem, aki tanár és szereti a munkáját, az valami jó cél érdekében teszi.”

A B iskola tanulóinak válaszait is fogalmi térképre rendezhetjük.

2. ábra. A B iskola tanulóinak tanármetaforái

A B iskola tanulóinak metaforáit nézve elsősorban megállapítható, hogy szinte csak és kizárólag pozitív megfogalmazást, pozitív értelemmel, érzelemmel bíró válaszokat adtak.

„A tanár olyan, mint a második szülőnk. Azért, mert a tanárok is tanítanak úgy, mint a szüleink, csak mást.”

„A tanár olyan, mint egy szülő, aki mindenre megtanít. Azért, mert a tanár megtanít mindenre, az iskola szabályzatára. Véleményem szerint jó tanárnak lenni, mert hiszen én is tanár akarok lenni. Ők nekünk a második szüleink, aki a bajban, mindenben mellettünk van.”

„A tanár útmutató, azért, mert megmutatja a helyes utat a tudáshoz és rávezet a jóra, segít a gondolkodásban és segít fejleszteni a tudásomat.”

Ha a két iskola tanármetaforáit vetjük össze, rögtön találhatunk hasonlóságokat – mindkét esetben megjelent a tanulók részéről a tanár mint szülő, pótszülő, második szülő metafora. Ebből arra következtethetünk, hogy ezeknek a tanulóknak pozitív tanárképük van, hiszen saját szülőként, gondoskodóként tekintenek tanáraikra. Számszerűsítve azonban, a kisebbik, 17 fős mintában még így is eggyel többször fordult elő ez a metafora, mint a nagyobb mintában. További egyezéseket is megfigyelhetünk a társ és a láncszem fogalmi körben, hiszen ez is mindkét iskolánál megjelent, nagyon hasonló metaforákkal.

Az *iránytű* és az *előljáró* forrásfogalmak tekintetében is láthatunk hasonlóságokat, bár a metaforák nem teljes egyezése miatt nem használhatjuk mindkét esetben ugyanazt a forrásfogalmat. Az *előljáró* esetében minden tanuló személyre utalt, aki vezeti, segíti őt, míg az *iránytű* forrásfogalom esetében előkerül az útmutató is, amely nem csak személyként értelmezhető.

Ezenkívül az A iskola diákjai körében elég erősen megjelenik a rossz gép, szerkezet, monotonitás fogalma, míg a második iskolában ez teljesen elmarad. Ennek magyarázata az lehet, hogy az előbbi iskola teljesítményorientált és meghatározott követelményekkel rendelkezik, ami terhet ró a diákokra. Ezzel szemben a B iskolában sokkal erősebben mutatkozik meg a tanárok emberi mivolta, hiszen sok metafora utal erre. Itt is előfordul a tanítás mint elhivatottság, elkötelezettség említése.

Összességében véve elmondható, hogy a két iskola diákjai részben eltérő tanárképpel rendelkeznek, másként látják azok szerepét, feladatát. Látható továbbá az is, hogy a tehetséggondozó intézmény tanulói összességében negatívabb képpel rendelkeznek, mint a másik középiskola tanulói. Ennek egyik oka a rájuk nehezedő elvárásokból fakadhat, a másik pedig, ahogy indoklásaikból is kiténik, a pedagógusok korára vezethető vissza. Több tanuló érzi úgy, hogy fiatalabb tanároknak lenne szükségük. Ezzel szemben a középiskola tanulói közelebb érzik magukhoz pedagógusaikat, pótszülőnek, társnak, átlagos embereknek tartják őket.

A tanuló metaforakutatás eredményei

A két iskola tanulóinak a tanulókról alkotott képét metaforáik segítségével vizsgálhatjuk meg. Ezek a következők voltak:

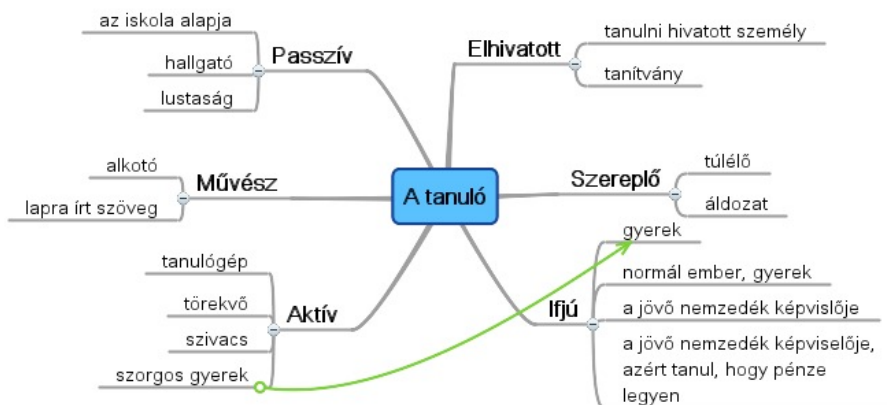
2. táblázat. A tanulók tanulóképre vonatkozó metaforái

A iskola	Tanuló	B iskola	Tanuló
1	túlélő	1	tanulni köteles diák
2	tanulni hivatott személy	2	gyerek
3	tanulógép	3	kis tanár, mert kötelezettségei vannak
4	az iskola alapja	4	tanulni köteles diák
5	áldozat (Hulk)	5	egy fiatal
6	szorgos gyerek	6	tanulni köteles diák
7	a jövő nemzedék képviselője	7	üres könyv, amit tele kell írni
8	hallgató	8	tanulni vágyó gyerek
9	a jövő nemzedék képviselője, azért tanul, hogy pénze legyen	9	éretlen gyermek
10	tanulni hivatott személy	10	csiszolatlan tudástár
11	gyerek	11	tanulni köteles diák
12	tanulni hivatott személy	12	gyerek
13	normál ember, gyerek	13	jó és rossz
14	lustaság	14	tanulni köteles diák
15	tanulni hivatott személy	15	tanulni köteles diák
16	tanulni hivatott személy	16	csiszolatlan gyémánt
17	tanulni hivatott személy	17	iskolai munkás
18	törekvő		
19	lapra írt szöveg		
20	tanítvány		
21	szivacs		
22	tanulni hivatott személy		
23	gyerek		
24	alkotó		

A tanulókról kapott metaforákat megnézve láthatjuk, hogy itt is több hasonlóságot fedezhetünk fel. A tanulni hivatott személy, tanulni köteles diák sokszor erőforduló, visszatérő elem annak ellenére, hogy nem hangzott el erre irányuló utasítás, egyeztetés. Sőt, a tanulók önállóan dolgoztak – a metaforagyűjtő lapok kitöltése során külön megkértem őket, hogy ne beszélgessenek, és ne nézzék meg egymás válaszait a padtársak, barátok.

A 3. ábrát nézve elmondható, hogy az A iskola diákjainak igen változatos a tanulóképe. Az osztály legnagyobb része normál embernek, gyereknek tartja a tanulót. Ez érdekes, hiszen a tanárokat jellemző metaforák között az ő esetükben nem jelent meg az emberi mivolt, csak a gépiesség. Itt egy mélyebben gyökerező fogalmi ellentéttről lehet szó, amelyet további kutatásokkal érdemes lenne vizsgálni. Ezenkívül megjelennek az aktív és passzív viselkedést, befogadást képviselő szóképek is: az *iskola alapja*, amire minden épül, ami nélkül nem is valósulhatna

meg az oktatás. A *hallgató* szót általában felsőoktatásban használatos megnevezésnek tartjuk, de itt valószínűleg arra utal a diák, hogy csak passzív befogadóként, mintegy megfigyelőként van jelen az órákon. Ezzel ellentétben az aktív oldalon megjelenik a gépiesség, a törekvés, a szivacs, mint ami folyamatosan abszorbálja környezetét.

3. ábra. Az A iskola tanulómetaforái

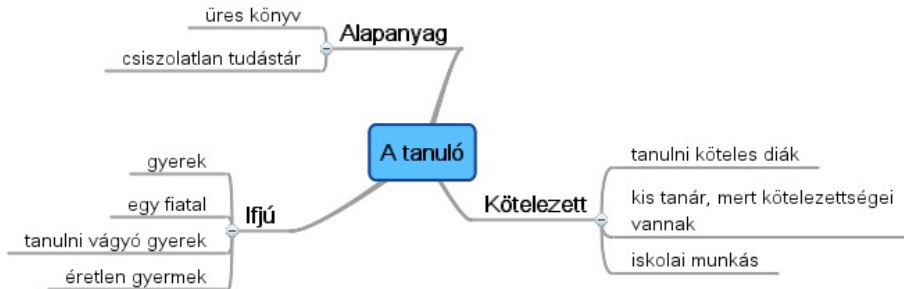
Megfigyelhetők a művészi szóképek is, melynek két fő kategóriáját különíthetjük el: *művész* mint alkotó és *szereplő*, mint egy színdarabban, aki magára ölti valakinek a sorsát. A művész forrásfogalmat is további két szempontból vizsgálhatjuk:

- a) az alkotó mint aktív szereplő, aki alkot, létre hoz valamit;
- b) a lapra írt szöveg, amely befogad vagy kitörlődik, eltűnik – ami alakítható ugyan, de valaki más által.

„Vannak olyan dolgok, amiket egy tanuló megtanul, elsajátít, de vannak olyan dolgok amik kitörlődnek, mint a lapra írt szöveg. Minden gyerek irányul valami felé, minden gyerek kíváncsi különféle dolgokra. Olyan, mint amikor a lapon próbálunk ki különféle színű tollakat. Minden diák életében vannak fordulópontok.”

Ahogy az már korábban is említésre került, egy tanulónál erősen felszínre került az, hogy a tanár azért „szívat”, mert „ezért fizetik, ez a feladata”. Ennél a fiúnál azonban a tanulómetaforák feltárásakor is előtérbe került a pénz, miszerint „*azért tanul, hogy később pénze legyen*”. Ez arra enged következtetni, hogy nem a tanári szerepet látja ennyire borúsan, hanem különösen érdeklő az élet anyagi oldala.

A B iskola tanulómetaforáit vizsgálva már nem ennyire színes a paletta, azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy ebben az esetben kisebb mintával kell számolnunk.

4. ábra. A B iskola tanulómetaforái

Ahogy az a 4. ábrán is látható, ebben a középiskolában a gyerekek a tanulást elég erősen kötelezettségként élik meg. Ha megnézzük az előző iskola ábráját, azt láthatjuk, hogy ott elhivatottségként, míg ez utóbbi esetben kötelezettségnek tartják a tanulók a tanulást. Jelentéstanilag elég szembevetendő a különbség: az elhivatottság lehet magasztos, mint pl. vallási tárgyú értelemben a tanítvány. Míg a valamire való kötelezés, kötelezettség negatív kicsengéssel bír.

Átfedés figyelhető meg az ifjú forrásfogalom kapcsán. Itt nem lehet nagy különbségeket kiemelni, azonban mégis érdemes egy pillantást vetni a *tanulni vágyó gyerek* metaforára, amely egyszerre képviseli a gyermekiséget és a tanulás iránti vágyat.

Az adott iskolában megjelenik egy harmadik forrásfogalom is, amely az alapanyag. Itt az üres könyv kapcsán található némi egyezés az előző iskola egyik lánytanulójának válaszával (*lapra írt szöveg*), de nem egyértelmű a megfeleltethetőség. Itt ugyanis így magyarázza a tanuló:

„A tanulónak sok mindent kell tanulnia. Az iskola ebben segít nekünk. Az iskola után ki kell választanunk, hogy mivel szeretnénk foglalkozni az életünkben. A tanulás mindenkinek fontos.”

A másik egyedi metafora a csiszolatlan tudástár, amely nem feltétlenül azt takarja, amit a tanuló ki szeretett volna fejezni – hiszen arra utal, hogy a tanulóban már minden szükséges tudás megvan, csak ki kell azt csiszolni, hogy tökéletes legyen.

Összehasonlítva a két iskola metaforáit azt mondhatjuk, hogy a tanuló szemszögéből nézve az A iskola diákjai részben pozitívabb képpel rendelkeznek, hiszen ők elhivatottségnek tekintik a tanulást, míg társaik kötelezettségnek érzik azt. Azonban a többi forrásfogalmat tekintve nem olyan éles az ellentét a két iskola között, mint a tanárokról alkotott kép esetében.

Összefoglalás és következtetések

Minikutatásomat összességében nézve azt mondható el, hogy a kutatás elején felállított hipotézis, miszerint a tehetséggondozó intézmény tanulói pozitívabb

tanár- és tanulóképpel rendelkeznek, nem igazolódott be. Fontos hangsúlyozni, hogy a kapott eredmények alapján semmiképp nem szabad messzemenő következtetéseket levonnunk, hiszen túl kicsi mintáról van szó. Ami mégis kitűnt, az az, hogy az A iskola 10. évfolyama rosszabb tanárképpel rendelkezik, mint a B iskola azonos évfolyama, azonban a tanulókép szempontjából már nem ilyen éles a különbség, inkább elhivatottságnak érzik feladatukat. Ezzel szemben a B iskola tanulói emberibbnek érzik tanáraikat, valószínűleg közelebb állnak egymáshoz – míg a tanulást kötelezettségüként élik meg.

A kutatás másik érzékeny pontja, hogy a metaforák képződésekor a közlő személyisége és feldolgozóként saját személyiségem is a kutatás részévé vált. A metaforák esetleges más szempontból való vizsgálata másabb eredményeket hozhatna. Összességében azonban remek visszajelzést ad egy osztály nézeteit tekintve.

A fent említetteken túl azonban úgy gondolom, hogy az érintett terület még bőven tartogat lehetőséget további kutatások számára, hiszen érdekes lenne alaposabban feltárni a tanulók nézeteit és gondolkodásmódját. Mindezzel nemcsak információt szerezhetnénk, hanem egy iskola belső, rejtett világát is jobban megismerhetnénk, javíthatnánk, formálhatnánk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Sántha Kálmán (2009): Bevezetés a kvalitatív pedagógiai kutatás módszertanába. Eötvös Kiadó, Budapest.
- Szabolcs Éva (2001): Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában.
- Vámos Ágnes (2001): A metafora felhasználása a pedagógiai fogalmak tartalmának vizsgálatában. Magyar Pedagógia, 101. 1. sz. 85–108.
- Vámos Ágnes (2003): Metafora a pedagógiában. Gondolat, Budapest.
- Közoktatás (2009): A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Lapja. 2009. 1–2.sz. 42.o.

Tanévzáró és diplomaátadó ünnepség

2011. 07. 08.